

BUKOTT NŐK

*Freud „A női homoszexualitás egy esetének pszichogeneziséről”
című tanulmányáról**

Diana Fuss

Jelen tanulmány a pszichoanalitikus könyvtár egyik legkevesebbet emlegetett szövegét tárgyalja, Sigmund Freud egy 1920-as esettanulmányát, „A női homoszexualitás egy esetének pszichogeneziséről” című írását.¹ Abból a premisszából kiindulva, hogy semmilyen tudományos nyelv nem kerülheti el a metafora vonzáskörét, azt állítom, hogy a „bukás” kognitív paradigmája, amelyen belül Freud ebben a tanulmányban a női homoszexualitást magyarázza, eleve retorikai alakzatként kezelendő. A bukás allegóriája – amelyen a női inverzióról szóló freudi elmélet alapul – a newtoni fizika metalogikáját: az erő, ellenerő, vonzás, taszítás és irányváltás logikáját alkalmazza a pszichoanalízis területére. A pszichodinamikának ezek a figuratív nyomai az pszichoanalízis nyelvében többről beszélnek, mint a szubjektumnak a szexualitásba való bele- (vagy éppen ki-) zuhanásáról; alapvetően meghatározzák és elkülönítik egymástól azt a két lelki mechanizmust, amelyeket Freud központi jelentőségűnek tart a szexuális identitás és a szexuális vágy kialakulásában. Freud számára „a női homoszexualitás egy esetének pszichogenezisét” egy a gravitáció által irányított visszazuhanás magyarázza a preödipális állapotba, ahol a szubjektum az apával azonosul, vágya pedig az anyára irányul. Ez az esszé Freud egyik legkitartóbb próbálkozása a női homoszexualitás megfejtésére. Ez a kísérlete arra, hogy nyomon kövesse és kódolja a homoszexuális szubjektum „preödipalizációját” nagyban befolyásolta a szexológia kialakulását, amely ugyancsak a tér, idő, tartam, súly, mozgás fogalmaival operál, s a mai napig meghatározza a szexualitásról folyó pszichoanalitikus vitát.

* A fordítás az alábbi kiadás alapján készült: Diana Fuss: *Fallen Women. „The Psychogenesis of a Case of Homosexuality in a Woman”*. In: Ronnie C. Lesser, Erica Schoenberg (szerk.): *That Obscure Subject of Desire. Freud’s Female Homosexual Revisited*. Routledge, London, NY, 1999. 54-75.

¹ Sigmund Freud [1920]: *A női homoszexualitás egy esetének pszichogeneziséről*. In: *A Farkasember. Klinikai esettanulmányok II*. Filum, Budapest, 1998. 219-249.

A pszichoanalízis történetében a női homoszexualitást szinte kizárólag a „pre” előtag jegyében elemzik: a preödipális, a preszimbolikus, a „törvény előtti”, az éretlen, sőt, akár a „szexualitás előtti” kategóriái szerint. Az a feltételezés, hogy a női homoszexualitás egy valamilyen kezdeti időben és térben helyezkedik el – amelyet gyakran elmélet előttinek is tekintenek, magyarázatot nyújthat arra, hogy a szexuális vágy normatív definícióit kritizáló elméleti munkák hosszú ideig nem szenteltek figyelmet a témának. A szexuális különbség kortárs elméleteiben a homoszexualitás fogalma elleni kritikák egy része éppen a hamis fundamentalizmus ellen irányul, és az elsődlegesség elméletei iránti gyanakvásra épít – amely elsődlegesség alapján a homoszexualitást a történelem során magyarázták. Ugyanakkor az ilyen fundamentalista elemzéseknek, bár a természetes eredet ideológiájának kétségtelenül fontos kritikáját nyújtják, azzal is foglalkozniuk kellene, hogy a „preödipális” és hasonló fogalmak hogyan állnak elő egy adott kulturális szimbolika termékeként, s hogyan helyezik el a homoszexualitást ennek a fiktív eredetnek a regresszív, konzervatív oldalán. Hogyan és miért alkotják meg a női homoszexualitás elméletei a tárgyukat úgy, mint alapvetőt, eredetit, primitívet, mint preszubjektumot, amely megelőzi az Ödipusz-komplexusnak, ennek a törvényes és törvényre emelő koordinátának a normatív, heteroszexualizáló működését.² Ez a fejezet megpróbálja feltárni a preödipális állapotnak mint a női homoszexualitás magyarázó modelljének a határait és veszélyeit, elsősorban arra az instrumentális szerepre koncentrálni, amelyet az identifikáció és a vágy játszanak Freud szexuális identitás-elméletében.

² A kifejezés Lacané (*Freud's Papers on Technique, 1953-1954*. Szerk. Jacques-Alain Miller. W.W. Norton and Co, New York, London, 1998. Seminar I., 198.) A „pre” és a „poszt” befelé forduló, zavarba ejtő logikájára koncentrálni ez az esszé, ugyan más oldalról, de ugyanazokat az elméleti problémákat feszegeti, amelyekről Lee Edelman Farkasember-elemzése szól. Tanulmányában Edelman visszatér a „szexuális előfeltevések” kérdéséhez a férfi szubjektum pszichoanalitikus magyarázatában, míg saját értelmezésem a női homoszexualitásról ugyancsak feltételezi a szexuális előfeltevések problematikus voltát. Egy összehasonlító olvasat lehet, hogy arra jutna, hogy Edelman (hátsó) belátása epiztemológiai megfelelőjére talál az én tanulmányomban körülírt (előre) látással. Míg azok a kulturális reprezentációk, amelyek a leszbikus szexualitást „előjátékként” jelenítik meg, a férfi meleg szexualitást pedig mint a „hátsóval való játékot” (Edelman, 104.), valószínűleg túlságosan is meghatározzák ezeknek az elméleti „jeleneteknek” a megrendezését, úgy gondolom, az „elő-” és az „utó-” (én magam is Edelman megelőzőleges hátsó bejáratával szembesülök) ilyenfajta vizsgálatait hasznosabb lenne egymásnak háttal olvasni. Lásd Lee Edelman: *Seeing Things: Representation, the Scene of Surveillance, and the Spectacle of Gay Male Sex*. In: *Inside/Out: Lesbian Theories, Gay Theories*. Szerk. Diana Fuss. Routledge, New York, 1991. 98-116.

Liminális eredet

Hadd kezdjem a következő történeti és intézményi kérdéssel: Hol található a női homoszexualitás a pszichoanalízisben? A válasz: az alapoknál. Freud hat esettanulmánya közül az első („Egy hisztéria-analízis töredéke”, 1905)^{*} és az utolsó („A női homoszexualitás egy esetének pszichogenezisééről”, 1920) egyaránt az inverzió történetei, amelyek a normális női tárgyválasztástól való eltérést beszélik el. Jacques Lacan 1932-es disszertációja a paranoid pszichózisról ugyancsak különleges jelenségként kezeli a női paranoid betegeket, akik képtelenek eltávolodni maguktól és más nőktől egyaránt (amit Lacan az anyához való preszimbolikus, nyelv előtti, szeparáció előtti viszonytal magyaráz), s ez képezi a paranoiájuk alapját. Lacan korai érdeklődése a női homoszexualitás kérdése iránt annyira alapvető, hogy egyet kell értenünk Catherine Clément általános megjegyzésével: „Kezdetben Lacant csak a nők érdekelték” – illetve annak pontosabb megfogalmazásával: „Kezdetben Lacant csak a *homoszexuális* nők érdekelték”.³ Újabban Julia Kristeva munkássága a szexuális különbségek terén kifejezetten hanyagolja, vagy akár kerüli a női homoszexualitás kérdését, illetve csak esetleges jegyzetekben foglalkozik vele. Korábbi műveiben azonban a női homoszexualitás „alapvetőként” tűnik föl, mintha a téma későbbi hanyagolását készítené elő – különösen a *Kínai nőkről*ben (1974), ahol a könyv első harmada a Kelet (*Orient*) kérdését halogatja, hogy inkább a tájolás (*orientation*) elméletével foglalkozzon.⁴

Sigmund Freudtól Julia Kristeváig a preödipalitás a homoszexuális szubjektum fundamentális lelki szervezettségét jelenti, amely szubjektum, úgy tűnik, sosem jut el a valódi szubjektum státusába, hanem mindig a prekulturális bizonytalan terében húzódik meg. Freud „szexuális aberrációkról” szóló tanulmányától kezdve, amelyben egész szexualitás-elméletének alapjait lerakja, Lacanon át, aki a női homoszexualitást a preödipális paranoid pszichózis szintjére süllyeszti le, Kristeva elméletéig, ahol a női homoszexualitás inkább a szemiózis forradalmi potenciáljának visszautasítása, mint beteljesülése, a pszichoanalízis végig úgy pozicionálja a homoszexualitást, mint a szubjektumformálódás korai állapotát. A pszichoanalízisben a progresszív mozgás hátrafelé halad, a szubjektum előtörténetének mélységei felé. A szubjektivitás legújabb irodalma a szexuális

^{*} Sigmund Freud: Egy hisztéria-analízis töredéke. In: *A Patkányember. Klinikai esettanulmányok*. Cserépfalvi, Budapest, 1993. 17-110.

³ Catherine Clément: *The Lives and Legends of Jacques Lacan*. Columbia UP, New York, 1983. 60.

⁴ Lásd Sigmund Freud: Egy hisztéria-analízis töredéke; Jacques Lacan: *De la psychose paranoïque dans ses rapports avec la personnalité suivi de Premiers écrits sur la paranoïa*. Éditions du Seuil, Paris, 1975; és Julia Kristeva: *About Chinese Women*. Marion Boyars, New York, 1977.

identitás kialakulását visszatolta egészen a preödipális állapot mögé; a Freudtól Lacanon át Kristeváig vezető út egy bukás folyamatát festi le, az ödipális állapotból a preödipálisra keresztül a szemiotikaiig (vagy amit más szóval preödipális-előttinek nevezhetnénk). A pszichoanalízis intézménytörténete egy időbeli megfordítás története: a preödipális elméletei az ödipálisé után jelennek meg, azt sugallva, hogy bármely „pre” tulajdonképpen a „poszt” konstrukciója.⁵ Ironikus módon a pszichoanalízis maga végzi el azt a regresszív mozgást, amelyet Freud, illetve Lacan híres visszatérése Freudhoz úgy írnak le, mint a homoszexualitás „devolúciós” folyamatát, a kultúra, az ödipalitás, a történelem, az idő kezdete előtti állapotba való visszazuhanást. Ebben a fordított progresszióban a pszichoanalízis kísértetiesen hasonló fejlődési pályát ír le a homoszexualitás Freud által leírt pályájához.

Ez a tanulmány nem foglalkozik a női homoszexualitás „etiológiájával” (az inverzió „okával” vagy „eredetével”) – ez a kérdés ugyanis előre feltételezi azt, amit megtalálni kíván. Ehelyett azt próbálja megmutatni, hogy a női homoszexualitás nemcsak hogy strukturálisan a pszichoanalízistörténet kezdeti pontján foglal helyet, de elméletileg is az eredetben mint helyszínben van lokalizálva: *bármely* női szexualitás eredetében. Ezek a kérdések többet elárulnak majd nekünk arról, amit Patricia Williams nemrég „inesszenciális beszédnek” nevezett,⁶ mint amit akár maga Freud az etiológiai viták meddő feltámasztásával kapcsolatban (például: született vagy szerzett tulajdonság-e a homoszexualitás?) felismert.⁷ Az inesszencialitás különösen hasznos kifejezés a pszichoanalízis iden-

⁵ Judith Butler különösen kitarító az előttiség és utániség logikájának firtatásában, s újra meg újra rámutat, hogy valójában minden előttiség (minden megelőzés) valójában az utániség terméke (azé, amit elvileg megelőz): például a preödipális az ödipális eredménye, a beszéd előtti a beszéd terméke, a törvény előtti a törvény terméke, és így tovább. Butler hamis megalapozásokról szóló dekonstruktív olvasata a *preformatívákat performatívákként olvassa*. Lásd Judith Butler: *Problémás nem. Feminizmus és az identitás felforgatása*. Balassi, Budapest, 2007.

⁶ Köszönettel tartozom Patricia Williamsnek, hogy figyelmembe ajánlotta ezt a fogalmat, s hogy az American Association of Law Schools éves gyűlésén arra biztatott minket, hogy elgondolkodjunk az inesszencialitás alakzatán. Az itt következő megjegyzések egy része ezen az alkalmon született, egy, az „inesszenciális beszéd”-nek szentelt panelen.

⁷ Bár gyakorlatilag képtelen volt ellenállni annak a csábításnak, hogy spekulációkba bocsátkozzon a szexuális inverzió etiológiai alapjairól, Freud teljesen tudatában volt annak, hogy ez a fajta erőfeszítés fölösleges. A tárgyalt esettanulmányban ezt írja: „Amíg a folyamatot végeredményéből kiindulva visszafelé követjük nyomon, hézagatlan összefüggés áll elő számunkra, és ismereteinket teljesen kielégítőeknek, netán kimerítőeknek is tarthatjuk. Ha azonban a fordított utat választjuk, az analízis révén föllelt feltevésekből indulunk ki, és ezeket próbáljuk meg nyomon követni az eredményig, akkor egy szükségszerű és semmilyen más módon meg nem határozható lánccolat benyomása vész oda teljesen. Mindjárt úgy vesszük észre, hogy valami más is következhetett volna ebből, és ezt a másik eredményt éppolyan jól megérthettük és feltárhattuk volna.” (244.).

titás-formálódásról alkotott elméleteiben a homoszexualitás alapvető, ugyanakkor liminális pozícióját illetően. Az „in-”, ami az „inesszenciálisban” előtagként szerepel, egyszerre konnotálja a kívülállást és lényegtelenséget (az egyszerű, felületes, periférikus, nem fontos, anyagtalan, kevesebb, kisebb, másodlagos stb. értelmében), és a belül levés, a lényeghez közelség viszonyát (a nélkülözhetetlen, centrális, fontos, alapvető, szükséges, inherens, életfontosságú, elsődleges stb. értelmében). A homoszexualitás ebben a kettős értelemben „inesszenciális”, a pszichoanalízis esszenciális eldobható összetevője: a gyermek homoszexuális vágya az azonos nemű szülő iránt, amely alapvetően szükséges ahhoz, hogy a szubjektum szexuális identitása kialakuljon; ugyanakkor szükségtelen is, a vágy eldobható komponense, amelyet később vissza kell utasítani és el kell nyomni. Lehetséges, hogy a homoszexualitás esszenciális inesszencialitásának ismételt hangsúlyozása, a homoszexualitás mint elnyomott fölösleg, tulajdonképpen egy másodlagos reakciót tükröz, ami a pszichoanalízis saját vonzódása ellen szól az ugyanaz ökonómiája felé, a homo vágya felé; az ellen a nárcisztikus bűvölet ellen, amelyet a saját eredete jelent a pszichoanalízis számára?

Homoszexualitás, törvény, túlradás

Forduljunk tehát Freud „A női homoszexualitás egy esetének pszichogeneziséről” című esszéjéhez,⁸ hogy kidolgozhatjuk a női homoszexualitás esszenciális inesszencialitásának kérdését. Rögtön a címben bizonyos kétértelműséggel találkozunk, ahol „a női homoszexualitás egy esetének pszichogenezise” egyszerre jelentheti a homoszexualitás egy esetének kialakulását egy női páciensnél, illetve Freud női homoszexualitás-vizsgálatának pszichogenezisét. Az első esetben Freud a szokásos módon egyetlen eseten keresztül mondja el a női szexuális inverzió elméletét: egy 18 éves, „szép és okos”, „jó családból” származó lány esetén keresztül, aki, aki beleszeret egy nála tíz évvel idősebb, „bukott” nővel, aki „promiszkuus” viselkedéséről ismert. A második esetben Freud, ugyancsak rá jellemző módon, saját munkájának genezisével foglalkozik, és arra emlékeztet minket, hogy a pszichoanalízist mindig nagyon érdekelték a kezdetek, különö-

⁸ „A női homoszexualitás egy esetének pszichogeneziséről” valószínűleg Freud egyik leginkább figyelmen kívül hagyott tanulmánya; összevetve a Dóra esettörténet vaskos irodalmával, a *Pszichogenezis*-dolgozat meglepően kevés figyelmet kapott. Néhány jelentős kivétel a kritika csendjéből: Luce Irigaray: *Commodities Among Themselves*. In: *Uő: This Sex Which is Not One*. Cornell UP, Ithaca, NY, 1985; Mandy Merck: *The Train of Thought in Freud's 'Case of Homosexuality in a Woman'*. *m/f*, 1986/11-12. 35-46; Judith A. Roof: *Freud Reads Lesbians: The Male Homosexual Imperative*. *Arizona Quarterly*, 1990/1. 17-26; Diane Harner: *Significant Others: Lesbians and Psychoanalytic Theory*. *Feminist Review*, 1990/Spring. 134-151; és Mary Jacobus: *Russian Tactics: Freud's 'Case of Homosexuality in a Woman'*. In: *Uő: First Things: Reading the Maternal Imaginary*. Routledge, New York, 1995.

sen a saját kezdete, illetve a törvény, különösen saját maga *mint* törvény. Az esetleírás így kezdődik: „A női homoszexualitást, mely biztosan nem kevésbé gyakori, mint a férfi homoszexualitás, azonban mégis jóval kevésbé zajos emennél, nemcsak a büntető törvény mellőzte, de a pszichoanalitikus kutatás is elhanyagolta” (223.). A női homoszexualitáshoz fűződő sajátos viszonyukban a pszichoanalízis és a törvény analogikus kapcsolatban vannak: egyik sem képes meglátni azt, ami pedig előtte áll. A homoszexualitás nem hiány, távollét, hanem túlságosan is jelenlévő; túláradás, többlet; lehet, hogy a homoszexualitás „kevésbé feltűnő” a nőknél, mint a férfiaknál, de akkor is feltűnő (*glaring, lärmend*). Freud szóválasztása, a *lärmend* (riasztó, zajos, szokatlan), amellyel a homoszexualitást leírja, azt sugallja, hogy ez a vakság magából a homoszexualitásból ered, abból, hogy elárasztja az érzékeket, mint egy elvakító és megsüketítő jelenség. A törvény nem azért „ignorálta”, s a pszichoanalízis nem azért „hanyagolta el” a női homoszexualitást, mert a homoszexualitás láthatatlan, hanem azért, mert túlságosan is az, túl látható, túlságosan hallható, túlságosan jelenlévő. A homoszexualitás „*lärmend*”-ként való leírása lehetővé teszi, hogy Freud elterelje a pszichoanalízis „feltáró” munkáját (248.) a saját definiálós és elrejtő erőiről – hiszen a pszichoanalízis törvénye az, hogy meghatározzon egy hivatkozási keretet, s a láthatóság és hallhatóság feltételeit, amelyeken belül a szexuális identitásokat egyáltalán meglátni és meghallani lehet, vagy a homoszexualitást mint az eredet helyét azonosíthatjuk.

Freud így folytatja: „Ezért tarthat számot valamelyes figyelemre egyetlenegy, nem túlságosan kirívó eset közlése, amelyben csaknem maradéktalanul és teljes bizonyossággal válik felismerhetővé annak pszichikai keletkezéstörténete” (223.) Bár másutt, a „Három értekezés a szexualitás elméletéről” című művében Freud az inverzió három különböző formáját különbözteti meg – a feltétlen inverziót (ahol a „nemiség tárgya csak azonos nemű egyén lehet”), az amfigén inverziót („a lelki nemiség hermafroditái”, akiknek „nemi tárgya ugyanúgy lehet az azonos, mint a másik nemhez tartozó személy”) és alkalmi (ahol „bizonyos külső körülmények, melyek közt a rendes nemi tárgy hozzáférhetetlensége és az utánzás emelkednek ki, okozhatják, hogy a saját nemükhöz tartozó személyt választják nemi tárgyul”),⁹ a praxisában csak a legutóbbival foglalkozik, az alkalmi inverzióval, azokkal a „nem túl kirívó” esetekkel, ahol a libidó-változás még lehetséges, és az analízis elfordíthatja a vágyat az azonos nemről. Fontos itt megjegyezni, hogy legalábbis implicit különbség van Freud munkáiban a „homoszexuális nő” és a „női homoszexualitás” között. Ennek az esettanulmánynak a végén Freud arra jut, hogy „a normális beállítottságúakban manifeszt heteroszexualitásuk mellett igen jelentős mértékű látens vagy tudattalan homoszexuali-

⁹ Sigmund Freud: Három értekezés a szexualitás elméletéről. In: *A szexuális élet pszichológiája*. Cserépfalvi, Budapest, 1995. 31-131, 40.

tás található meg” (248.) – hogy a „látens” homoszexualitás tulajdonképpen ott áll minden „manifeszt” heteroszexualitás alapjánál. De míg a homoszexualitásnak ez az adott mértéke minden nőben megtalálható, nem minden nő homoszexuális.

Ezen a ponton magához az esettörténethez kell fordulnunk, hogy megérthessük ennek a tárgyváltásnak a dinamikáját. Freud páciense egy kamaszlány, az egyetlen leánygyermek három fiú mellett, akit szigorú és puritán apja hoz be Freudhoz, abban a reményben, hogy az analízis majd „kigyógyítja” a lányt egy kétes státusú és laza szexuális erkölceiről híres nővel való kapcsolatából. Az analízis során Freud felfedezi a lány „túlzottan erős érzelmeit” a korai pubertásban egy alig hároméves kisfiú iránt, amely érzelmek később átalakultak olyan „érett, de még fiatal” nők iránti vonzódássá (232.), akik maguk is édesanyák. Ennek a furcsa vágy-áthelyezésnek a motivációját az „anyai viselkedésről” (a vágy, hogy *anya legyen*) a homoszexualitásra (az anya *iránti* vágy) Freud annak tulajdonítja, hogy a lány anyja váratlanul esett teherbe a harmadik fiútestvérével. A lány tehát a saját anyjába szerelmes, s ezt a tabusított vágyat irányítja át az anyát helyettesítő idősebb nőkre. Ugyanakkor Freud rögtön behelyettesíti ezt a homoszexuális anya-lánya incestuózus viszonyt azáltal, hogy egy korábbi, heteroszexuális lány-apa incestuózus viszony áthelyezéseként olvassa. A lány (preödipális) szerelme az anyába egy korábbi (ödipális) szerelem nyoma az apa iránt; azért fordul el az apától, és fordul inkább az anya felé, mert azt látja, hogy csak „gyűlölt riválisa”, az anyja képes megadni az apjának, amire leginkább vágyik: egy fiúgyermeket. A lány Freud szerint úgy menekül ki az anyával való identitás-versenyből, hogy visszaesik, „visszavonul” az anya javára, s az apa helyét őt teszi meg a vágy tárgyává (234.). A lány vágyát az anya iránt Freud úgy olvasa, mint egy cselet, egy spanyolfalat, amely elválasztja a lányt az apa iránti ödipális vágyának a frusztrációjától. De miért feltételezi eleve, hogy az anya iránti vágy az apa iránti, be nem teljesült vágy eltolt kifejezése, és nem fordítva? Miért gondolja azt, hogy a lány „kiábrándulását” az okozza, hogy nem képes gyereket szülni az apának? Miért nem az, hogy nem képes gyereket csinálni az anyának? (Ezt a lehetőséget „A nőiség” c. tanulmányában később, 1933-ban felveti). Honnan tudjuk, hogy a lány ellenérzése és keserősége az anya mint az apa érzelmeiért küzdő rivális ellen irányul, és nem az apa ellen, mint az anya-lány viszony közé álló betolakodó ellen? Röviden, miért kapcsolja Freud a lány „rivalizálását” egyértelműen az anyához, és nem az apához?

A bukás

Freud a „fordulatok” bonyolult retorikáját alkalmazza műveiben a szexuális tárgyválasztás ilyen eltolódásainak a magyarázatára. A szexuális identitásokat és identifikációkat visszatérések, feléledések, regressziók, visszahúzódások, feladá-

sok és restaurációk sorozataként elemzi. Ebben az esettanulmányban a páciens elfordulása a saját neme felé a kamaszkorban történik meg, amikor a család átrendeződik (az anya terhes lesz, és újabb fiútestvért szül), s ez egybeesik a lány gyerekkori Ödipusz-komplexusának „feléledésével”. Freud számára a feléledés a visszatérés egy sajátos formáját jelenti: a lány megoldatlan Ödipusz-komplexusának minden feléledése tulajdonképpen regresszió: visszazuhanás az apával való preödipális azonosulásba és az anya iránti vágyba. A *nőiség*-ben Freud az anya felé való visszafordulást az apával szembeni „elkerülhetetlen csalódás” következményeként írja le:

„A női homoszexualitás ritkán vagy sohasem egyenes vonalú folytatása a koragyermekkorai férfiasságnak. Úgy látszik, hogy azért az ilyen leányok is egy időre az apát választják szerelmük tárgyává, és belépnek az Ödipusz-szituációba. Ezután azonban az apában való, soha el nem maradó csalódások a korábbi férfiasság-komplexushoz való visszaesésre kényszerítik.”¹⁰

Freud természetesen nem az egyetlen pszichoanalitikus, aki a női homoszexualitást hátráló mozgásként írja le, még akkor sem, ha az ő regresszió-elmélete máig a legkidolgozottabb. Helene Deutsch például a homoszexuális nő látszólagos preödipális kapcsolódását az anyához ugyancsak posztödipális regresszióként írja le – a női homoszexualitás „nem egyszerű fixáció az anyára, mint a szerelem első tárgyára, hanem a visszatérés meglehetősen komplikált folyamata”, mondja. Otto Fenichel még élesebben fogalmaz:

„A nőknél a heteroszexualitástól való elfordulás olyan regresszió, ami az anyával való korai viszony emlékeit idézi fel. A női homoszexualitás tehát archaikusabb, mint a férfiaké. Az első életevek viselkedési mintáit, céljait és gyönyöreit hozza vissza, ugyanakkor félelmeit és konfliktusait is.”¹¹

A homoszexuális preszubjektum esetében tehát minden „pre” a „re” szellemét idézi meg. A női szexualitás ezekben az elméletekben regresszív és reaktív, primitív és elsődleges, fejletlen és archaikus. Ráadásul a „visszavonulás” gesztusa a feladás egy formája, a verseny és a konfliktus elől való elmenekülésé; a lány azért tér vissza a preödipális fázisba, mert képtelen fenntartani a fizikai

¹⁰ Sigmund Freud: A nőiség. In: *Újabb előadások a lélekelemzésről*. Filum, Budapest, 1999. 126-151, 146.

¹¹ Helene Deutsch: On Female Homosexuality. In: *Psychoanalysis and Female Sexuality*. Szerk. Hendrik Ruitenbeek. College and University Press, New Haven, CT, 1966. 125. Deutsch esszéje eredetileg a *The International Journal of Psychoanalysis*-ben jelent meg (14, 1933), ugyanabban az évben, mint Freudtól az *Újabb előadások a lélekelemzésről*. Lásd még Deutsch: *The Psychology of Women*, I. Bantam, New York, 1973. 332-361. A Fenichel-idézet a szerző *The Psychoanalytic Theory of Neurosis* c. könyvéből származik. W.W. Norton and Co, New York, 1945. 340.

konfliktust, és arra vágyik, hogy kitérjen a „versenyhelyzet” elől (235). Ebben az olvasatban a visszafordulás mindig elfordulást jelent, előrehaladás helyett hátrálást; az apától való *visszavonulást* az anya *felé* való elmozdulás helyett.

Ugyanakkor a „fordulatnak” van egy másik, ugyanilyen fontos jelentése abban, ahogyan Freud a homoszexualitást leírja; ez pedig magának a pszichoanalízisnek az a kísérlete, hogy a homoszexuális pácienszt „megtérítse”, hogy az analízis révén a szexuális vágy irányát megfordítsa. Amikor a sikeres analízis szükséges feltételeiről beszél, Freud elismeri, hogy a szexuális identitás megfordítására irányuló kísérletek feleslegesek; a legtöbb, amit a pszichoanalízis tehet, az, hogy „helyreállítja” az alanyban „a teljes biszexuális funkcióját” (227.). Minél hamarabb történt az inverzió, annál kevésbé van esély a megtérítésre:

„A pszichoanalitikus terápia kilátásait csak akkor lehet kedvezőnek ítélni, ha az azonos nemű tárgy fixációja még nem vált elég erőssé, vagy ha a heteroszexuális tárgyválasztásnak jelentékeny kezdeményei és maradványai vannak, tehát még ingadozó vagy egyértelműen biszexuális szerveződés esetében.” (228.)

Ha a homoszexualitást visszatérésként, visszaesésként értik, a pszichoanalitikus gyógy mód követni fogja ezt a logikát. Ha az előbbi nem más, mint regresszió, visszavonulás a rivális javára, akkor a gyógyítás a visszaállítás, a visszaszerzés és rekonzolidáció folyamata. Felmerül a kérdés, miért számít itt a homoszexuális tárgyválasztáshoz való visszatérés „regresszívnek”, amikor a homoszexualitás „meggyógyítása” érdekében végzett visszatérés „visszaállítás”.¹² Mi a különbség e kétfajta visszatérés között? És pontosan hogyan fordul a szubjektum egyik szexuális tárgytól a másikhoz?

Ezekekről a kérdésekről a „fordulatnak” egy harmadik pszichoanalitikus értelme szól: a fordulat mint bukás. Freud számára a nő vágya az anya iránt bukásnak felel meg – nem a paradicsomi bukásnak, amely a heteroszexualitásba vezetett, hanem egy poszt-paradicsomi visszaesésnek a homoszexualitásba. A női szubjektum áthalad a Szimbolikuson az ödipalizáció folyamatában, de „az apa miatti elkerülhetetlen kiábrándulások” sorozata miatt visszahanyatlak a preödipális fázisba. Freud számára aligha jelentéktelen mozzanat, hogy az analízist közvetlenül megelőző esemény, maga a krízis, amelynek az analízis a következménye, a lány öngyilkossági kísérlete volt. Az utcán sétálva az idősebb

¹² A regresszió/visszaállítás bináris viszony érdekes megfordítását lásd: John Fletcher: Freud and His Uses: Psychoanalysis and Gay Theory. In: *Coming on Strong: Gay Politics and Culture*. Szerk. Simon Shepherd, Mick Wallis. London, 1989. 90-118. Fletcher valódi visszaállításnak magát a lesbikusságot, és nem annak pszichoanalitikus „gyógyítását” tartja. Amennyiben a lesbikusság a kasztrációnak *mond ellent*, úgy olvashatjuk, mint „a visszaállítás stratégiáját, amely azokat a veszteségeket, tagadásokat és torzulásokat kívánja kijavítani, amelyeket a patriarchális kultúra okoz a lány elsődleges azonosulásában az anyával” (105).

nő társaságában a lány találkozott az apjával, aki „dühödt pillantást” (*zornige Blick*, 236.) vetett rá. Apja és szerelme egyidejű haragja miatt a lány átvette magát egy védőfalra, és a földalatti sínjére zuhant. Freud ezt az öngyilkossági kísérletet a lány tudattalan vágyának beteljesüléseként olvassa – „azt a kívánságát vélte megvalósíthatni, melynek kudarca a homoszexualitásba hajszolta, nevezetesen azt, hogy az apjától gyermeke legyen, hiszen most az apa bűne tette őt beteggé” (238.). Freud itt a német „Fall” szó kettős értelmével játszik, amely egyszerre jelent zuhanást és teherbe esést (238.). A lány visszaesése az anya iránti homoszexuális vágy szintjére valójában az anyaság egy sajátos formáját jelenti Freud számára – a bukás itt a szülésnek felel meg.

Cathy Caruth szerint „a filozófia Newton utáni történetét úgy is olvashatjuk, mint különböző viták történetét arról, hogyan beszéljünk a szabadeségről”.¹³ Ez az állítás meglehetősen erős, annak fényében, ahogy Freud kényszeresen visszavisszatér a szubjektum „eséséhez” a szexuális különbségek kapcsán. A „zuhanás” jelenetei Freud művében a szexualitást úgy mutatják fel, mint valamilyen káros eseményt. Miközben a női homoszexualitásról írt cikkén dolgozott, Freud hozzáírt egy passzust az *Álomfejtés*hez is, amelyben egyik első gyerekkori emlékét idézi fel, egy balesetet, ami két- és hároméves kora között történt:

„Az éléskamrában ráálltam egy zsámolyra, hogy valami csemegéhez jussak, ami egy szekrényen vagy asztalon volt. A zsámoly felborult, és én bevertem az alsó állkapcsomat. Akár kiverhettem volna minden fogamat.”¹⁴

A büntetés, amely azokat a kislányokat fenyegeti, akik titkon belenyúlnak anyjuk szekrényébe, a zuhanásnak ez a korai emléke párhuzamul szolgál itt a károsodásnak ahhoz a fenyegetéséhez, amely áthatja Freud hirtelen és fájdalmas átlépését az ödipális fázisba. A már kasztrált nő számára ugyanakkor az esés (*falling*) egy másik fajta károsodást jelent. Freud „Az álmok és a telepátia” (1922) c. cikkében, amit nem sokkal „A női homoszexualitás egy esete” után jelentetett meg, egy női páciensről van szó, aki visszatérő rémálmában újra meg újra kiesik az ágyból, s ez az esés Freud szerint „a gyerekülés egy új reprezentációja”,¹⁵ azaz

¹² A regresszió/visszaállítás bináris viszony érdekes megfordítását lásd: John Fletcher: Freud and His Uses: Psychoanalysis and Gay Theory. In: *Coming on Strong: Gay Politics and Culture*. Szerk. Simon Shepherd, Mick Wallis. Unwin Hyman, London, 1989. 90-118. Fletcher valódi visszaállításnak magát a leszbikusságot, és nem annak pszichoanalitikus „gyógyítását” tartja. Amennyiben a leszbikusság a kasztrációnak *mond ellent*, úgy olvashatjuk, mint „a visszaállítás stratégiáját, amely azokat a veszteségeket, tagadásokat és torzulásokat kívánja kijavítani, amelyeket a patriarchális kultúra okoz a lány elsődleges azonosulásában az anyával” (105).

¹³ Cathy Caruth: The Claims of Reference. *The Yale Journal of Criticism*, 1990/Fall, 194.

¹⁴ Sigmund Freud: *Álomfejtés* [1900]. Helikon, Budapest, 1986. 390. Lásd még: „Dreams and Telepathy” [1922]. *Standard Edition*, 18. 198.

¹⁵ Freud: „Dreams and Telepathy”, 213.

a női heteroszexuális vágy jelölője. „Ha asszony elesésről álmodik, akkor annak rendszerint szexuális értelme van: »megegett«, bukott nő lesz (148.) Vagy máshol, nem állva meg, hogy egy régi nőellenes közmondást idézzen, ezt mondja: „Ha egy szűzlány megbotlik, hanyatt esik”.¹⁶ Az itt tárgyalt esettanulmányban Freud az orvos anekdotikus részletezésén túlmenően jegyzi meg, hogy homoszexuális páciense „Ezért a kétségkívül komolyan gondolt öngyilkossági kísérletért hosszú ágyfogsággal, de szerencsére csak csekélyebb maradandó károsodással bűnhődött meg” (224.). Egy nő félelme az eséstől tehát Freud számára egyaránt jelenti a heteroszexualitástól való félelmet, és annak lehetséges következményétől, a terhességtől való félelmet. Ugyanakkor éppen az esés mozzanata az, amelyet Freud konstitutívnek tart a női homoszexualitás esetében. Freud gyakran inkoherens írásai a női homoszexualitásról azzal az elméleti kérdéssel szembesítik az olvasót, hogy mi köze van itt valójában a női *homoszexuális* identitás kialakulásának az *anyasághoz*, a „gyerekszülés új reprezentációihoz”.

Freud feminista olvasói számára nem lehet érdektelen, hogy „A női homoszexualitás egy esete” a „homoszexualitás” szóval kezdődik, és az „anyaság” szóval végződik – talán a leginkább egyértelmű jeleként annak, hogy Freud képtelen a homoszexualitásra az anyaság témájától elszakadva gondolkodni. De hogyan olvassuk a tanulmányban felállított viszonyt a szexuális identitás-formálódás e két ellenkező pólusa között, vagy, ahogyan a freudi elmélet beállítja, az azonos nem iránti vágy és az azonos nemmel való azonosulás között? Lehet, hogy Freud azt mondja, hogy a kettő viszonya szimmetrikus: megoldhatatlan lelki feszültség áll fenn aközött, hogy a lány az anyja akar lenni, és hogy meg akarja szerezni az anyját. Vagy lehet, hogy egy konvencionálisabb viktoriánus logikát követ, amely az anyaságot a homoszexualitás ellenszereként kezeli, s így az anyaság lesz a válasz arra a kérdésre, amelyet a női homoszexualitás a magát a „visszaállítás” tudományaként felfogó pszichoanalízis számára feltesz. Egy harmadik lehetőség, hogy Freud a homoszexualitás és az anyaság találkozását ebben az esettanulmányban a szexuális evolúció egyfajta kontinuumával magyarázza, ahol a homoszexualitás az eredeti, „előttes” fázis, az anyaság pedig a fejlődés során előálló, „utólagos” fázis. De lehet úgy is olvasni ezt az összefüggést, hogy Freud szerint a homoszexualitás az *anyához* való regresszív visszatérés – az anya iránti vágy azáltal teljesül, hogy a szubjektum azonosul az anyával –, ahol a visszatérés az esés mint szimbolikus szülés révén jön létre. Az esettanulmány részletei egyik lehetőséget sem zárják ki; valójában úgy tűnik, hogy az analízis egymásnak ellentmondó fordulatai a páciens drámáját, annak végtelenül egymásba fordítható és egymásra reagáló identifikációit utánozzák. Az értelmezés számára

¹⁶ Sigmund Freud: *A mindennapi élet pszichopatológiája* [1901]. Cserépfalvi, Budapest, 1994. 142.

sokkal nehezebb kérdés, hogy hogyan idézi meg Freud az identifikáció és vágy ágenciáit ebben a sajátos függőségi viszonyban a homoszexualitás és az anyaság között, s hogy miért kell az előbbit (a homoszexualitást) mindig csak az utóbbi összefüggésében, sőt, mintegy abban feloldódva értelmezni.

Identifikáció és vágy

A visszatérés mint esés/szülés nemcsak azt mondja el a női homoszexualitásról, hogy az a szubjektum visszatérése az anyához, de azt is, hogy az a szubjektumnak *mint* anyának a fordulata. A homoszexuális fordulat ezen olvasata azonban azt sugallja, hogy a lánynak anyának *kell* lennie, ahhoz, hogy megszerezze az anyát. Ez alássa a pszichoanalízis egyik alapvető törvényét, amely Freudtól kezdve egészen Kristeváig tartja magát, miszerint a vágy és az azonosulás strukturálisan függenek egymástól, az egyik lehetősége mindig feltételezi a másik elfojtását. Egy szubjektum vágya az egyik nem iránt csak úgy jöhet létre, hogy azonosul a másik nemmel; az, hogy egyszerre azonosuljon és vágyjon is ugyanarra a tárgyra, Freud számára logikai ellentmondás.¹⁷ Egy évvel „A női homoszexualitás egy esete” után Freud befejezte „Tömegpszichológia és én-analízis” (1921) című munkáját, amelyben először próbálja rendszerezni azonosulás és tárgyválasztás bonyolult, dialektikus viszonyát a szubjektum szexuális formálódásában.

„Az apával való ilyen azonosulást könnyen elkülöníthetjük az apa tárgyul választásától: az első esetben az apa az, aki az ember *lemni* szeretne, a másikban az apa az, akit az ember (*bírni*) szeretne. Az tehát a különbség, hogy a kötődés az én alanyát vagy a tárgyát érinti. Az első már minden szexuális tárgyválasztást megelőzően is lehetséges.”¹⁸

Az apával azonosulni annyi, mint arra vágyani, hogy én legyek az apa, míg az apa iránti vágy annyi, mint arra vágyani, hogy birtokoljam az apát. Úgy tűnik, maga az azonosulás fogalma is társadalmi nemhez kötött Freudnál: már akkor a masz-

¹⁷ „Fashion and the Homospectatorial Look” c. cikkemben (*Critical Inquiry*, 1992/Summer, 713-737.) foglalkoztam Freud kitaró próbálkozásaival, hogy a vágyat és az identifikációt dichotóm párként kezelje. Michael Warner ugyancsak kritizálta Freudnak azt a törekvését, hogy a szubjektumot és objektumot mint egymást kölcsönösen kizáró fogalmakat határozza meg – ő a férfi szexualitás freudi elméletére koncentrált. (Michael Warner: *Homosexual Narcissism; or, Heterosexuality*. In: *Engendering Men: The Question of Male Feminist Criticism*. Szerk. Joseph A. Bonne, Michael Cadden. Routledge, New York, 1990. 190-206. Warner arra mutat rá, hogy Freud érvelése azzal kapcsolatban, hogy miért választhatja a szubjektum az egyik másodlagos azonosulást a másik helyett, teljes egészében azon alapul, hogy Freud visszanyúl a veleszületett hajlandóságok kétes fogalmához: „csak a gyerek »szexuális diszpozíciója« – hogy inkább a »férfi« vagy inkább a »női« oldal felé hajlik – döntheti el, hogy melyik identifikációs pólus lesz a *súlyosabb*” (196, a szerző kiemelése).

¹⁸ Freud: *Tömegpszichológia és én-analízis* (részlet). In: Erős Ferenc (szerk.): *Sigmund Freud – Válogatás az életműből*. Európa, Budapest, 2003. 551-562, 552.

kulin ödipalitáshoz kötött, amikor Freud még csak a gyerek preödipális (pre-szexuális) azonosulását próbálja elemezni az anyával. Philippe Lacoue-Labarthe észrevétele, miszerint Freud „állandóan az apa figurájával »azonosítja« az azonosulás figuráját” megerősíti azt a gyanúkat, hogy a preödipális „elsődleges” azonosulást itt valójában egy posztödipális „másodlagos” azonosulás hozza létre és szervezi meg.¹⁹ A nő vágya egy nő iránt Freud szerint csak úgy gondolható el, mint a szubjektum visszaesése az apával való preödipális azonosulás szintjére. De adott esetben még ő is úgy látja (*Újabb előadások a lélekelemzésről* című művében), hogy az identifikáció és tárgyválasztás strukturális „függetlensége” sohasem olyan tisztán szimmetrikus, mint ahogyan ez a „képlet” sugallja, sőt, gyakorlatilag mindig csak ideiglenesen hozható létre. A vágy az, amely Freud számára folyamatosan veszélyezteti az identifikáció felé való (vissza)fordulást:

„Az azonosulás és a tárgyválasztás nagymértékben függetlenek egymástól, de az ember azonosíthatja magát azzal a személlyel, akit például szexuális tárgyává választott, s ennek megfelelően alakíthatja át énjét.”²⁰

Ez a tárgyválasztástól az identifikáció felé irányulás nem egyszerű fordulat; valójában *visszafordulásként*, pontosabban mondva *regresszióként* működik: „a tárgyválasztás identifikációvá regredál”, írja Freud, visszagondolva első női homoszexualitás-eset tanulmányára, a Dóra-esetre.²¹

De Freudnak még mindig el kell számolnia azzal, hogy mi motiválja ezeket a fordulatokat a szexuális tárgyválasztásban, hogy miért esik vissza a vágy a szexuális identifikáció szintjére. A választ a fordulat kérdésére „A női homoszexualitás egy eseté”-ben, mint oly sok választ Freudnál, egy lábjegyzetben találjuk meg:

„Egyáltalán nem olyan ritka, hogy egy szerelmi kapcsolatnak az vet véget, hogy az illető ugyanazon tárggyal azonosul, amely a nárcizmushoz való egyfajta regresszióknak felel meg. Ennek bekövetkeztével, újabb tárgyválasztáskor libidójával könnyen a korábbival ellentétes nemet szólíthatja meg”. (234.)²²

Freud ezt a fordulatot a vágy túlcsoportulásának, a szerelem feleslegének, vagy valamiféle más „túlkompenzációknak” tulajdonítja (235.). Miért van az, hogy egyes szubjektumokban megvan ez a „túl-”, ez az alapvető inesszenciális lelki komponens, másokban pedig nincs? Freud képtelen megválaszolni a kérdést,

¹⁹ Lásd: Philippe Lacoue-Labarthe: *Typography: Mimesis, Philosophy, Politics*. Szerk. Christopher Fynsk. Harvard UP, Cambridge, MA, 1989. 114. Lacoue-Labarthe az egyik legélesebb eszű olvasója annak, ahogyan az identifikáció beíródik a társadalmi mezőbe.

²⁰ Sigmund Freud: *Újabb előadások a lélekelemzésről*, 73.

²¹ Sigmund Freud: *Tömegpszichológia és én-analízis*, 553.

²² Azt, ahogyan a vágy megcsúszik, és átalakul identifikációvá, egyszerűbben úgy fogalmazhatnánk meg, hogy lehetséges valakit annyira túláradóan és kizárólagosan szeretni, hogy a szerető fél azonossá válik a szeretett tárggyal.

amit implicit módon ő maga tesz fel. De ami talán még jelentősebb, az az, hogy éppen amikor bizonyítani próbálja, hogy az identifikáció és a vágy egymással ellentétes irányú fordulatokat jelentenek, valójában szükségszerű ütközésüket és összeolvadásukat demonstrálja, azt az állandóan ott lebegő lehetőséget, hogy egyik a másikká változzon át, vagy a másikkhoz forduljon vissza. A szexuális identitás instabilitása abban áll, hogy lelki mechanizmusai képesek *egymásra vágni, és egymással azonosulni*.

Az identifikáció Freud munkásságában tipikusan a mélység–magasság képeiben jelenik meg: mint *felfelé* való helyváltoztatás; az ego felemeli magát az identifikáció által, mindig egy magasabb ideál viszonylatában gondolja el magát.²³ Freud fejlődési lépcsőjének legalján a homoszexuálisok azt a sziszüphoszi munkát végzik, hogy állandóan feltornásszák magukat az ego-ideálhoz, csak hogy újra meg újra csalódjanak a már elért tárgyban. A szexualitás a bukásnak ebben a jelenetében se nem adott, se nem elérhető, hanem *elvesztett*. A vágy állandóan visszaesik az identifikáció szintjére a szubjektum „csalódása” által, mivel a választott tárgy nem képes kitölteni a vágyat. Ez a bukás semmiben nem különbözik attól a csalódástól, amellyel bármely szubjektum szembesül, amikor végre valójában találkozik azzal a tárggyal, amelyről addig csak fantáziált. Slavoj Žižek helyesen mutat rá, hogy a megtalált tárgy sohasem esik egybe a vágy tárgyával; a szubjektum, amint szembesül a tárggyal, amelyre vágyott, elkerülhetetlenül azt érzi: „ez nem az”.²⁴ Amitől a homoszexuális bukása meredekebb, az az, hogy ennek a szubjektumnak a törekvése ambiciózusabb. Ez a szubjektum átlépte a saját határait, és túl sokra vágyott. Aki a legtávolabb megy az ödipalizációban, az nagyobb bukik, bele a preödipális fázisba, maga mögött hagyva a vágyat, a hiányt, még magát a károsodást is. De miféle bukás termeli ki ebben a pseudo-tudományos gravitációs modellben a homoszexuális szubjektumot? „Nem kívánjuk azt állítani”, mondja Freud, „hogy minden lány, aki csalódást szenved el az ödipuszi fázisban, szükségszerűen *a homoszexualitás áldozatául esik*” (168., a szerző kiemelése). Lehetséges, hogy egyes szubjektumok magukban hordoznak egyfajta Ikarusz-komplexust,²⁵ egyfajta belső hajlandóságot a bukásra? Vagy léteznének bizonyos, előre meg nem jósolható newtoni

²³ Kaja Silverman: *White Skin, Brown Masks: The Double Mimesis, or with Lawrence in Arabia. Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*, 1989/Fall, 25. Silverman azzal a hasznos javaslattal él, hogy az identifikációt „nem annyira a vágy »megoldásaként«, hanem inkább egy másik területen való folytatásaként érdemes felfogni” (24).

²⁴ Slavoj Žižek: *Looking Awry: An Introduction to Jacques Lacan Through Popular Culture*. MIT Press, Cambridge, MA, 1991. 92.

²⁵ Alan Stoekl Georges Bataille munkásságában az Ikarusz-komplexust úgy határozza meg, mint „a zuhanás iránti tudattalan vágyat”. Lásd Stoekl bevezetőjét Bataille *Visions of Excess: Selected Writings 1920-1939* c. kötetéhez (University of Minnesota Press, Minneapolis, 1985. 92.)

törvények, amelyek bármely szubjektumot bármely pillanatban leránthatnának a gravitációnak abba a centrumába, amelyet Freud elsődleges identifikációnak nevez? Ha a bukás az a tropológiai modell, amellyel Freud a homoszexuális identitás kialakulását leírja, akkor mi okozza pontosan ezt a bukást?

Freud „túlsordulásai” ezen a ponton ismét belépnek, ugyanis a bukást úgy határozza meg, mint egy súlyos teherre adott választ: valaki a túl súlyos terhe miatt bukhat el, a vágy terhe miatt – amely ebben a szimbolikában csakis a heteroszexualitásnak felelhet meg. Freud számára a homoszexuális vágy oximoron; a nőkhöz hasonlóan a homoszexuálisok (férfiak és nők) híjával vannak a hiánynak,²⁶ nincsen meg bennük a hiányhoz való érett viszonyulás. De amikor ideiglenesen úgy pozícionálja a homoszexualitást, mint ami megelőzi a vágyat kiváltó hiány létrejöttét, Freud tulajdonképpen kivonja a szexualitást a homoszexualitásból. A homo(szexuális) szubjektumot nem a hiány határozza meg, hanem a túlsordulás, a hiány hiánya: az a felesleg, ami megelőzi és elhatárolja a hiányt, az az értelmezhetetlen maradék, ami körülrajzolja a racionális határait, az a plusz, ami mindig is megkülönbözteti a deviánst a normalistól. A homoszexualitással társított túlsordulás Freudnak ebben az inverz logikájában (az inverzió logikájában) egyfajta „maradvány” marad, ami „előzőleges”: a homoszexualitás bármely szupplementum elsődlegességének pozícióját foglalja el.

Népszerű formájában a homoszexualitás különbözősége normatív Másikjától, a heteroszexualitástól, a test felületén található: a homoszexuálisokról azt tartják, extravagánsan öltözködnek, mesterkéltén viselkednek, a hanglejtésük hisztérikus, állandóan orális szexre vágnak, és abszurd módon utánozzák a „nőies” és „férfias” viselkedést.²⁷ Freud túlsordulás-grammatikájában a túlzás a külsőről a belsőbe helyeződik; a túlzás már nem kulturális jelekből áll, a ruhák,

²⁶ Michèle Montreley: *Inquiry into Femininity*. *m/f*, 1978/1. 83-102.

²⁷ Az ilyen túlradó paródiákkal szemben talán nincs is jobb, játékosabb és mimetikusabb válasz, mint még több túlzás – a mimézis politikája. Ahogyan azt az utóbbi időkben a campról, butch-femme-ről, hermafroditákról, transzvesztitákról és transzszexuálisokról szóló kutatások megmutatták, a túlradás túlzása, a performansz performanszként való fitogtatása nem más, mint az identitás mint korlát és akadály leleplezése. Ezeknek a kutatásoknak a középpontjában Irigaray megkülönböztetése áll a „maskara” és a „mimikri”, egy szerep „rendes” eljátszása és parodisztikus eltűlése között. A különbséget az jelenti, hogy az egyik esetben a túlzás nyilvánvaló (l. az 5. fejezetet). A túlzás nyilvánvaló jelei nélkül, amelyeket az utánzó járásában, beszédében vagy ruháján rögtön észrevehetünk, a mimikrit nem lehetne megkülönböztetni a maskarától, s a mimézis aligha bírna politikai jelentőséggel. A túlzás tehát az, ami a kettőt megkülönbözteti egymástól, hiszen a mimézis ott bukik meg, ahol már nem *elég túlzó*. A három legújabb és legjelentősebb munka a túlzás szerepéről a mimézis politikájában: Carole-Anne Tyler: *Female Impersonators*. Routledge, New York, 1996; Marjorie Garber: *Vested Interests: Cross-Dressings and Cultural Anxiety*. Routledge, New York, London, 1991; és Judith Butler: *Jelentős testek. A „szexus” diszkurzív korlátai*. Új Mandátum, Budapest, 2005.

nem a nyelv vagy a stílus indexikus felületi jeléből, hanem földalatti erővé válik. Freud azt írja, hogy a páciensen semmilyen külső jelét nem találta annak, amit a bécsi orvoslás a női homoszexualitás képleteként számon tartott; „sem a női test jellegétől való feltűnő eltérés, sem menstruációs zavar nem állt fenn” (230.). Igaz, ismeri be Freud, a „szép és formás leány” az apja magas termetét, éles arcvonásait és gyors észjárását örökölte, de „Ezek a megkülönböztetések azonban inkább konvencionális, semmint tudományos szempontból jogosultak” (230.). Ráadásul, híres elődjétől, Dórától eltérően Freudnak ez a homoszexuális páciense „soha nem volt neurotikus sem, az analízisbe nem hozott magával hisztérikus tünetet” (232.). A felszínen tehát az új páciens teljesen átlagos. Ugyanakkor éppen a hagyományos hisztéria-szimptómák (köhögés, afázia, sírás, görcsök, tik...) vagy külsődleges neurózis-szimptómák hiánya vezeti Freudot arra a következtetésre, hogy ennek a nőnek a normalitása maga a kivétel; az, hogy „a hisztéria egyetlen szimptomája” sem merül fel, egy nő esetében a legkivételesebb, a leginkább abnormális jellemző. Ez a nő túlságosan is normális, devianciáját az abnormalitás pszichológiai elutasítása leplezi le. A mimikri tehát nem a test felületén zajlik, hanem a lelki struktúrában, ahol a túlcsoportulás többet jelent, mint stílust vagy viselkedést; a túlzás itt Freud számára egy olyan belső viszonyrendszert jelent, ami az érzelmi azonosulás struktúráját meghatározza.

Mikkel Borch-Jacobsen Freud nyomán a vágy-identifikációt így magyarázza: az identifikáció mindig megelőzi a vágyat: nem a tárgy, hanem az identifikáció az, amely a vágyat „kormányozza” (32.), „irányítja” (34.), „felkelti” és „megjósolja” (47).

„A vágy (a vágyódó szubjektum) nem elsődleges; nem követi egy identifikációt, ami lehetővé tenné a vágy beteljesítését. Az identifikációra való hajlam az, ami elsődleges, ez kelti fel a vágyat; és ez a vágy kezdettől fogva egy (mimetikus, versengő) vágy arra, hogy a kényelmetlen másikat eltávolítsa arról a helyről, amelyet a pseudo-szubjektum a fantáziában már elfoglal. [...] Az identifikáció hozza létre a vágyódó szubjektumot, és nem fordítva.”²⁸

Ez a megközelítés számunkra különösen hasznos módon üríti ki a szexualitást: azt mondani, hogy a vágy sosem eredeti, azt implikálja, hogy nincsenek „természetes” vagy „normális” libidó-impulzusok, amelyeket később eltéríthetne vagy „pervertálhatna” egy rossz irányba történő identifikáció. Mégis, a vágnak és az identifikációnak ebben a magyarázatában teljesen megalapozatlan marad az *identifikáció* mint „elsődleges tendencia” problematikus fogalma. Freud erősen támaszkodik az entrópia tudományos modelljére, amely szerint a lelki változást és szexuális fejlődést az azonosság felé való haladás, a mimézis mozgatja: a homofília mint identifikáció. Míg a szexuális identitást eszerint alapozza meg,

²⁸ Mikkel Borch-Jacobsen: *The Freudian Subject*. Stanford UP, Stanford, CA, 1988. 47.

Freud a mimézist állandó veszélyforrásnak is tartja a szexuális identitás koherenciájára. Úgy látom, Freud számára a valódi veszély a vágy és identifikáció egymástól való függését illetően nem abban rejlik, hogy a vágy túlkapása révén visszaesés történhet az identifikációba, hanem az, hogy az identifikáció új formáinak lehetőségei a vágy további burjánzó, társadalmilag kezelhetetlen formáit hozhatják létre.

„A női homoszexualitás egy esete” a lány fiatal anyák iránti szexuális érdeklődését annak tulajdonítja, hogy frusztrációt szenved saját „erős vágya” arra, hogy „maga is anyává váljon” (232.). A tárgyválasztást a lány ödipális csalódása váltja ki, miután nem lehet az apja gyermekének anyja, s ezt a lehetetlenséget anyja új terhessége csak még láthatóbbá teszi. Legfiatalabb öccsének megszületése után tehát a lány szexuális vágyának tárgyai, mondja Freud, „valóban olyan harminc és harmincöt év közötti anyák, asszonyok voltak, akiket gyermekeikkel együtt ismert meg”. S míg a lány gyakorlatilag feladja az anyaságot mint „szerelmi tárgyat”, Freud számára az analízisben bebizonyosodik, hogy „a szeretett hölgy pótlék volt – az anya helyett” (232.). Míg Freud elméleti megjegyzéseit, és az olvasó figyelmét arra a problémára irányítja, hogy a vágy túlcsoordulása az identifikációhoz való regresszióba vezet, az esettanulmány részletei egy ezzel éppen ellentétes folyamatot demonstrálnak: egy erkölcsös identifikáció („erős vágy (...) hogy maga is anyává váljon”) átadja a helyét egy hasonlóan erős vágnak („az anyát tette meg szerelme tárgyául”). Látszólag Freud páciense túlságosan is jól játssza a szerepét, mely szerint az anyaság iránti vágyának túlcsoordulása hozza létre azt a vágyát, hogy lefeküdjön egy anyával. A túlságosan is sikeres ödipalizációban rejlő veszély azonban, amelyet Freud a saját olvasatában nem hajlandó észrevenni, az, hogy ennek a lehetőségnek az elismerése annak a legalábbis szórakoztató gondolatnak a megengedését is jelentené, hogy a heteroszexualitás az eredeti túlcsoordulás inesszenciális kiegészítője, vagy radikálisabb formában (és Freud számára vállalhatatlanul) azt, hogy a *heteroszexualitás* elviselhetetlen lehet az ego számára.²⁹ Mi több, az, hogy Freud ilyen taktikusan félreolvassa az identifikáció és vágy jelentőségét ebben az esettörténetben, megengedi számára, hogy elterelje a saját figyelmét a pszichoanalízis normatív, kultúrateremtő működéséről: úgy próbál „gyógyító visszaállításokat” eszközölni, hogy közben gondosan monitorozza és behatárolja a szubjektum

²⁹ Ferenczi Sándor egy 1909-es írásában az egyik első utalást teszi arra, hogy a pszichoanalízisben a homoszexualitás egy „túlságosan is erős heteroszexualitásnak” felelhet meg. Lásd Ferenczi: Weiteres zur Homosexualität [1909, töredék]. In: *Bausteine zur Psychoanalyse von Dr. Sándor Ferenczi*. IV. Hans Huber Verlag, Bern, 1939. 177-184. Újabb kiadása: *More About Homosexuality*. In: Ferenczi: *Final Contributions to the Problems and Methods of Psychoanalysis*. Szerk. Michael Balint. Basic Books, New York, 1955. Idézi Kenneth Lewes: *The Psychoanalytic Theory of Male Homosexuality*. New American Library, New York, 1988. 146.

lehetséges azonosulásainak körét. A pszichoanalízis dolga végül is az, hogy átirányítson egy kulturálisan tabusított vágyat azáltal, hogy először átirányítja az azt létrehozó identifikációt – ezt a feladatot általában az áttétel terápiás alkalmazása révén hajtják végre.

Bukott nők

Freud ragaszkodása ahhoz a gondolathoz, hogy a homoszexuális nők „visszaestek” az elsődleges identifikációba (az anyában való preödipális feloldódásba), hatékonyan rekeszti ki a nők nők iránti vágyát a „szexualitás” kategóriájából, mintegy biztosítva, hogy szexuális érettségről kizárólag a másodlagos identifikáció általi heteroszexuális tárgyválasztás (a szülői ideál ödipális inkorporációja) esetében beszélhetünk. Freud egyrészt azzal támasztja alá a női homoszexualitás preszexuális státusát, hogy az azonos nemre irányuló vágy elsődlegesen és végső soron a primer identifikáció aktusa, másrészt pedig, hogy a primer identifikáció független a másodlagos identifikáció kulturális markereitől. Amikor a lány elhagyja az Ödipusz-komplexust, amely a történelemben és kultúrába való belépését meghatározta, visszahanyatlik az elsődleges identifikáció ködös alvilágába, egyúttal a szexuális különbségek viszonyrendszeréből is kiesik. Az „elsődleges” azonosulás azonban maga is társadalmi folyamat, ami a szubjektumban feltételezi az anyai és apai szerepek közti kulturális különbségtétel tudását, és azt, hogy legalábbis „intuíciója” van a szexuális különbségről.³⁰ A preödipalitás erősen gyökerezik egy adott társadalmi rendszerben, és nem értelmezhető a Szimbolikus előttiként, azon kívüliként, vagy akár az utániként; az anya-lány viszony, csakúgy, mint az apa-lány viszony olyan szimbolikus kapcsolat, amely teljes egészében bele van írva a reprezentáció, a társadalom és a kultúra viszonyrendszerébe.

Freud a páciens homoerotikus vonzalmát a fiatal anyák iránt úgy magyarázza, mint a lány korai „anyakomplexusának” visszatérését, egy preödipális, szexualitás előtti stádiumba való visszatérést, amikor a szubjektum még nem különbözteti meg magát az anyától. Ugyanakkor ezt a homoszexuális tárgyválasztást az apával való megelőző azonosulástól teszi függővé. Ez az önellentmondó érvelés, amely a homoszexuális lány poszt-ödipális visszatérését hangsúlyozza egy kultúra előtti fixációhoz, nem hajlandó tudomást venni arról, hogy

³⁰ Az elsődleges és másodlagos identitás közti különbség kiváló tárgyalását lásd Mary Ann Doane: *Misrecognition and Identity*. In: *Explorations in Film Theory: Selected Essays from Ciné-Tracts*. Szerk. Ron Burnett. Indiana UP, Bloomington and Indianapolis, 1991. 15-25. Az elsődleges azonosulás kérdésével kapcsolatban Doane jogosan veti fel a kérdést: „Vajon valóban kijelöl-e az elsődleges azonosulás egy olyan momentumot, ami önmagában semleges, ami megelőzi a szexuális különbség intézményét?” (21.)

az esettörténetben nagyon is hangsúlyos helyen szerepelnek a lány szexuális identitás-formálódásában a lány és a családtagok, illetve a lány érzelmeinek családon kívüli tárgyai közti, kifejezetten társadalmi jellegű kapcsolatok. Éppen az nem teljesen világos soha, hogy női szeretőjéhez fűződő vonzalmában a lány kivel azonosul. Míg Freud makacsul arra jut, hogy a lány homoszexuális tárgyválasztását a férfissággal, az apával való azonosulása okozza („Átalakult férfivá, és az apa helyett az anyát tette meg szerelme tárgyául.” (234.)), a lány öngyilkos zuhanása, amely az apa büntető haragját ideiglenesen szülői gondoskodássá változtatja, éppen a nőiességgel, az anyával való azonosulásra utal, amelyen belül a lány továbbra is az anyával verseng az apa szeretetéért és figyelméért (az anya „maga több éven keresztül neurotikus volt, férje fölöttébb nagy kímélettel bánt vele” 225). A szerelem tárgyának nemi identitása ugyanennyire meghatározatlan, hiszen az idősebb nő egyaránt megfelel a lány maszkulin és feminin ideáljának is: „A hölgy karcsú alakja, szigorú szépsége és rideg lénye saját, valamivel idősebb bátyjára emlékeztette” (233).³¹ Mivel mással azonosul a szubjektum a másokban, mint a vele összefüggésbe hozott családi vagy társadalmi ideállal? Vagy, kicsit másképpen fogalmazva: mire vágyik a szubjektum a másokban, ha nem arra a kulturális pozícióra, amiben ő maga lenni szeretne?

Az azonosulás foka, amely erősödik vagy gyengül attól függően, hogy éppen mennyire vágyik a szubjektum a másokra, illetve hogy mennyire áll neki ellen a másik, Freud páciensénél erős osztály-konnotációkkal bír. A lány, a felemelkedő középosztály tagjaként, ellenállhatatlanul vonzódik a „bukott nőkhöz”. Vágyának jelenlegi tárgya, egy „félvilági hölgy” (229.), aki elvesztette a jó hírét, és „kétes körülmények” között él, a szerelmes lányban a lovagias megváltás fantáziáját indítja be. Az esettörténet erősen arra utal, hogy a „lady” valójában azok közé a nők közé tartozik, akik korábbi osztály-státusuk külső jeleit azáltal tudják megőrizni, hogy magasabb státusú prostituáltként dolgoznak: „egyszerűen testének áruba bocsátásából él” (238.). Az első esetek egyike egy „mozisínésznő” „egy nyaralóhelyen” (aki miatt apja haragját először vívta ki, 237.), és egy „megközelíthetetlenül szigorú tanárnő” (aki, jegyzi meg Freud, „nyilvánvaló anyapótlék”, 245.). A lány számára a „az a feltétel áll fenn, hogy a szerelem tárgya valamiképpen »szexuálisan rossz hírű« legyen” (238.). Mindhárom anya-helyettes – a prostituált, a színésznő és a tanárnő – a lányénál eggyel alacsonyabb társadalmi státust foglal el, ugyanakkor mindhárom a nőknek ahhoz az osztályához tartoznak, akik önállóan, a házasság és a heteroszexuális szerződés keretein kívül keresik meg a kenyerüket. Lehet,

³¹ Az ehhez hasonló sorokból, amelyek (a lány részéről) a férfissággal való azonosulás mellett egy férfi tárgyválasztást is feltételeznek, Judith Roof arra következtet, hogy Freud lesbikusság-elmélete végtére is nem más, mint a *férfi* homoszexualitás átvitt mása. Lásd Roof: *Freud Reads Lesbians*.

hogy részben gazdasági függetlenségük és társadalmi mobilitásuk teszi őket annyira vonzóvá a lány számára? A valóban érdekes mozzanat a lány tárgyválasztásában lehet, hogy nem annyira a szeretett tárgy neme, hanem „alacsony” társadalmi státusa. Az osztálytudatos bécsi társadalom számára a lány homoszexuális lelkesedésében a legfenyegetőbb elem az, amit Freud másutt az alsóbb osztály tagjaival való szexuális kapcsolat veszélyeinek nevez.³²

Az azonosulás mint a magasság és mélység problémája, ahol az ego egy nála magasabb tárgyhoz próbál eljutni, a kis Freud képére emlékeztet, amint az anyja szekrényében rejlő tárgyakhoz próbál felérni. Az, hogy egyik legkorábbi emléke egy a preödipális fázisból származó esés, amelynek sebét felnőttként is magán hordozza, Freudnak arra a tudattalan félelmére utalhat, hogy már valamikor kasztrálták, és az anya oldalára helyezték egy homoszexuális kontinuumban. Amit a legerősebben tagad a homoszexuális páciens elemzésekor, az nem más, mint saját azonosulása a nőiséggel. Freud többé-kevésbé elismer a maga részéről egyfajta azonosulást a lány szigorú, de szerető apjával, „egy komoly, tiszteletré méltó” emberrel (224.), s látszólag meg van győződve róla, hogy a páciens, mint írja, „be akar csapni, ahogy az apját szokta” (242.). De ez a maszkulin identifikáció egy mélyebb, sokkal zavarbaejtőbb feminin azonosulást fed el azzal az anyával, aki „hosszabb időn keresztül élvezte a leány bizalmát annak az illető hölgy iránti szerelmével kapcsolatban” (225.). Az az áttételi szerep, amelyben Freud gyakran benne találta magát ezeken a terápiás alkalmakon, nem kizárólag, sőt nem is elsősorban a tiltást eszközlő apáé, hanem az anyai nevelő sokkal zavarbaejtőbb szerepe is: az anya-helyettes szerepe, aki szexuális tudást oszt meg a fiatal lánnyal. Férfiorvosként, aki nyíltan beszél szexuális témákról a rábízott női páciensekkel, s akit gyakran ér a társadalmi normák be nem tartásának és a szexuális szabadosságnak a vádja, Freud a tudománnyal való takarózás erős igyekezete ellenére sem tudta teljesen kikerülni az azonosulást a lány szexuális és társadalmi nevelésének feladatát ellátó anyával. Nem ez az első alkalom, hogy Freud nem ismeri el a feminin azonosulást. Dóra hisztériájával való sokat tárgyalt azonosulása mellett Jim Swan kimutatta Freud tudattalan azonosulását egy terhes nővel az Irma injekciójáról szóló álomban, illetve gyerekkori dadájával, a „kisbárány fejről” szóló álomban. Freud maga képtelen volt meglátni ezeket az összefüggéseket,

³² Freud: *Álomfejtés*. Freud egyik legérdekesebb osztálykonfliktus-olvasata ebben az elemzésen található egy férfitpáciens „szapphói álmáról”, ahol a „fent” és a „lent” egyszerre vonatkoznak a nemi szervekre és az osztálypozíciókra. A páciens álma, amelyben nagy erőfeszítéssel halad felfelé, Freudot Alphonse Dodet *Szapphójára* emlékezteti, egy olyan könyvre, amely Freud szerint „arra inti az ifjúságot: ne pazaroljon komolyabb vonzalmat alacsony származású és kétes múltú lányokra” (204).

annak ellenére, hogy mint Swan rámutat, a terapeuta mint dajka gondolata nem szokatlan téma a pszichoanalízis irodalmában.³³

Freud, a pszichoanalízis „alacsony társadalmi megbecsültsége” ellen harcolva a bécsi körökben, ebben a családi románcban közelebb áll a női szerető figurájához, mint bármelyik másikhoz. Saját marginális társadalmi státusa, élete végéig tartó anyagi gondjai és a szexualitás témájával kapcsolatos nyíltsága, strukturálisan mind a bukott nő, a női szerető szerepébe helyezik. De a női figurától eltérően Freud nem képes arra, hogy tiszteletet keltsen maga iránt a páciensben:

„Amikor egy ízben az elméletnek egy különösen fontos és őt közelről érintő részletét fejtettem ki, utánozhatatlan hangsúllyal a következőket mondta: »Ő, de hiszen ez nagyon érdekes«, mint amikor egy nagyvilági hölgy, akit végigvezetnek egy múzeumon, azokat a tárgyakat, amelyek teljesen közömbösek neki, egy lornyonon keresztül veszi szemügyre.” (240.)

Ez a nagyon is érzékeny hasonlat a lornyóján keresztül figyelő nagyvilági hölgygel elárulja Freud érzékenységét a lány nagyon is éles felsőbbbségtudatára. Egy olyan pszichodráma során, ahol a tekintet ennyire nagy jelentőséggel és kasztrációs potenciállal bír, maga Freud sem képes eltérni a páciens leereszkedése által okozott kényelmetlen érzést – ez az irritáció végül is oda vezet, hogy Freud befejezi a kezelést, s azt tanácsolja, hogy a páciens egy női orvoshoz vigyék át (241). Freud „kitért” valaki más javára (235.),³⁴ ugyanazt a retorikai aktust hajtva végre, ami az esetleírás szerint a homoszexualitás egyik „okaként” szerepel (235.). A páciens arrogáns tekintete hatására, akárcsak a lány az apja számonkérő pillantása miatt, Freud „megbukik”. A megfordítható, rugalmas azonosulásoknak ebben az esettörténetében Freud érdekes módon mindegyik főszerepet eljátssza: az apát, az anyát, a szeretőt és a lányt.

³³ Jim Swan: *Mater and Nannie: Freud's Two Mothers and the Discovery of the Oedipus Complex*. *American Imago*, 1974/1. 39. Swan hipotézise az, hogy Freud ellenállása, hogy nyilvánosan elismerje félelmét a női identifikációtól, teljes mértékben a homoszexualitástól való szorongásának köszönhető (27). Swan esszéje az egyik legszuggesztívebb és legélesebb olvasata annak, hogy miért várt Freud kicsivel az anyja halála utáni, hogy 1930-ban „felfedezze” a preödipalitás elsődleges jelentőségét, s a gyerek elsődleges erotikus azonosulását az anyával.

³⁴ Mandy Merck azt a kérdést teszi fel, hogy „Amikor ragaszkodik ahhoz, hogy a páciens női analitikusnak adja át, nem ugyanazt teszi-e Freud, mint amivel a lányt vádolja?” (44.) „Russian Tactics” c. írásában Mary Jacobus izgalmas értelmezését adja Freud női azonosulásainak is. Amellett érvel, hogy „miközben Freud a női analitikus javára »visszalép«, a női szerető ugyancsak rivális tekintélyt jelent számára a leszbikusság és biszexualitás témájában”. Merck és Jacobus egyaránt inspiráló értelmezését nyújtják annak, ahogyan az esettanulmány elején a leírás retorikája a lovagi szerelem, a végén pedig a nemváltás sebészi képeit idézi meg. Köszönöm Mary Jacobusnak, hogy nagylelkűen megosztotta velem kéziratát.

Következtetés

A tárgy felemésztésére és birtoklására vágyó szubjektumnak ellen kell állnia az elsődleges azonosulás (homofília) csábításának ahhoz, hogy elérjen az érettség fázisába, amit a tárgyviszonnyal (heterofília) határoznak meg. Az elsődleges azonosulás – Freudnál egyfajta redundancia – úgy működik, mint egyfajta gravitációs erő, amely állandóan azzal fenyegeti a szubjektumot, hogy visszazuhan saját regresszív vágyainak birodalmába. Röviden, az identifikáció egyszerre előzi meg a vágyat, és küzd a vágy meghaladásáért abban a kielégíthetetlen orális törekvésben, hogy a vágy tárgyát egészben lenyelje. Az identifikáció és a vágy Freud-féle olvasatában a homoszexuális vágy tulajdonképpen nem is vágy. A homoszexualitás az azonosulás egy elrontott momentuma – a túlhajtott vagy orális ösztön. Ez a túlzás implicit módon a halálösztön tulajdonsága is: a *cadere* (az „esés” latin alakja) a hullákat (*cadavers*) idézi fel. Freud számára minden, a homoszexualitásba vezető bukás *inherensen öngyilkos bukás*, hiszen az ödipalitás-tól való „visszavonulás” nemcsak a vágy elvesztését jelenti, de annak a világnak az elvesztését is, amelybe a vágyon keresztül léphetünk be – a társadalmiság, a szexualitás és a szubjektum világáét.

Míg a vágy a heteroszexuálisok tartománya és kiváltsága, a homoszexuálisokat Freud úgy festi le, mint hisztérikus azonosulókat és kiváló utánzóművészeket.³⁵ Miközben a „homo”-t az azonosulás, a „hetero”-t pedig a vágy oldalán helyezi el, Freud egy körkörös logikában átengedi a homoszexualitást állítólagos entrópikus „tendenciáinak”, s így a „homo” elnyomja a „szexualitást”, s az azonosulás felfalja a vágyat. Freud végül is a szexuális irányultságnak egy olyan, newtoniánus magyarázatát nyújtja át nekünk, amelyben a zuhanó testek homoszexuális testek, amelyeket a többszörös identifikáció súlya húz lefelé, míg a heteroszexuális testek felfelé emelkednek, (elvesztett) tárgyuktól elszakított, súlytalan vágyuk szárnyán. E fejezet azt kívánta megmutatni, hogy ezt a mechanisztikus magyarázó modellt magát is túlterheli és korlátozza saját fogalmainak súlya. E fogalmak újra és újra túlcsoportosulnak az őket megalapító logika határain és feltételein. Éppen azért, mert a vágyat és az identifikációt annyira nehéz biztosan elválasztani egymástól, s megakadályozni, hogy egymásba forduljanak át, Freud makacs igyekezete, hogy a szexuális irányultságot a gravitáció és a mozgás törvényei szerint értelmezze, a saját retorikai súlya alatt esik szét szilánkokra.

Gagyai Ágnes fordítása

³⁵ Köszönettel tartozom Marcian Iannek, mert ezen a ponton világosabban látta Freud-olvasatom következményeit, mint én magam.